

BUZÁS GERGELY, LASZLOVSZKY JÓZSEF, MÉSZÁROS ORSOLYA (eds) The Medieval Royal Town at Visegrád – Royal Centre, Urban Settlement, Churches

JÉKELY ZSOMBOR

A középkori Visegrádnak szentelt kötet az *Archaeolingua* által megjelentetett sorozat második darabja. Visegrád a középkori Magyar Királyság egyik legfontosabb települése volt, mégis a város történetéről és topográfiájáról eddig viszonylag keveset tudunk. Ennek oka részben a középkori település pusztulása, de az a tény is, hogy a kutatás sokkal nagyobb figyelmet fordított a városban álló királyi rezidenciákra, különösen a királyi palotára. Mivel a 14. században hosszú évtizedekig Visegrád volt az ország fővárosa, maga a település is mindenképpen méltó a kiemelt figyelemre. Az eddig elmaradt figyelmet a legutóbbi évek történeti kutatásai és ásatásai pótolták, és a most megjelent, fontos könyv ezekre az új eredményekre épül.

A középkori Visegrád történetét és régészeti emlékeit feldolgozó könyvsorozat első kötete a település legfontosabb műemlékét, a középkori királyi palotát és a mellette elhelyezkedő obszerváns ferences kolostort ismerteti.¹ Bár a királyi palotáról magyarul bőséges szakirodalom érhető el, angol nyelven a 2013-ban megjelent tanulmánykötet volt a műemlék történetének és építészetének első igazán részletes feldolgozása – egy 1995-ben megjelent, nehezebben elérhető és kisebb kötetet leszámítva.² A középkori Visegrád sorozat első kötetéről Lövei Pál írt [recenziót](#) a Magyar Régészet 2014 tavaszi számában.

Ennél is kevesebb volt elérhető magáról Visegrád városáról akár angolul, akár magyarul e kötet megjelenése előtt. Angol nyelven Gerevich László tanulmányát említhetjük, amely az általa szerkesztett *Towns in Medieval Hungary* (1990) című kötetben látott napvilágot; itt egy nagyobb áttekintés keretében ír Visegrádról.³ A másik említendő publikáció az angolul is kiadott *Medium Regni* (1999) című kötet volt, amely a középkori magyar

THE MEDIEVAL ROYAL TOWN AT VISEGRÁD

Royal Centre, Urban Settlement, Churches

Edited by
GERGELY BUZÁS, JÓZSEF LASZLOVSZKY
and ORSOLYA MÉSZÁROS

ARCHAEOLOGIA

*Buzás Gergely, Laszlovszky József,
Mészáros Orsolya (eds)*

*The Medieval Royal Town at Visegrád – Royal
Centre, Urban Settlement, Churches
(Medieval Visegrád. Archaeology, Art History
and History of a Medieval Royal Centre,
Volume 2)*

Budapest, Archaeolingua, 2014

Nyelv: angol. Keménykötés
Terjedelem: 272 oldal, színes
és fekete-fehér képekkel
ISBN 978-963-9911-58-1

¹ Buzás, Gergely – Laszlovszky, József (eds): *The Medieval Royal Palace at Visegrád*. Medieval Visegrád. Archaeology, Art History of a Medieval Royal Centre, Volume 1. (Budapest: Archaeolingua, 2013).

² Laszlovszky, József (ed.): *Medieval Visegrád. Royal Castle, Palace, Town and Franciscan Friary*. Dissertationes Pannonicae III.4. (Budapest: ELTE, Institute of Archaeology, 1995).

³ Gerevich, László: The Rise of Hungarian Towns along the Danube. In: Gerevich, László (ed.): *Towns in Medieval Hungary* (Boulder, Colo.: Social Science Monographs, 1990), 28–35.

királyság központi elhelyezkedésű és jelentőségű településeivel foglalkozott. Visegrádról a kötetben Buzás Gergely írt, leginkább az uralkodói rezidenciákra koncentrálván.⁴

Jelen kötet új ásatási eredményeken és történeti kutatásokon alapul, amelyek jelentős részét az egyik szerző, Mészáros Orsolya végezte. Eredményei részben már korábban napvilágot láttak különböző tanulmányokban, illetve egy 2009-ben megjelent, a város középkori történetének és topográfiájának szentelt monográfiában. Ez utóbbi 2008-ban megvédett doktori disszertációján alapul, és a jelen kötet legfontosabb előzményét jelenti.⁵ Mészáros Orsolya az ELTE Régészeti Intézetének oktatója, és Visegrád mind a mai napig kutatásai középpontjában áll. A kötet társszerkesztői és társszerzői, Buzás Gergely és Laszlovszky József szintén régóta foglalkoznak Visegrád régészeti kérdéseivel. Mindketten számos publikációban tárgyalták a település régészeti emlékeit. Buzás Gergely ott is dolgozik régóta a Mátyás Király Múzeumban, amelynek 2011 óta az igazgatója. A negyedik szerző Szende Katalin, a későközépkori hazai városi történelem elismert kutatója.

A könyv nyitótanulmányát Laszlovszky József és Szende Katalin közösen írták, témája a városfejlődés a középkori Magyarországon. Célja Visegrád helyzetének megvilágítása a magyar és közép-európai kontextusban, de tulajdonképpen egy általános érvényű, nagyon hasznos tanulmánnyal van dolgunk a középkori városfejlődés témakörében. A bevezetés – amely erősen támaszkodik a német rezidenciakutatás általános eredményeire – a hazai városfejlődés általános áttekintését nyújtja, különös tekintettel az uralkodói vagy főúri, egyházi rezidenciák mellett kifejlődő településekre, amilyen Visegrád is volt. Visegrád maga soha nem fejlődött jelentős várossá, kivéve azokat az időszakokat, amikor a királyi udvar jelen volt a településen. A későközépkori város nincs közvetlen kapcsolatban a Sibrik-dombon lévő ispánság központ körül már a 11. században kialakult településsel; az új város a tatárjárás után megépült Visegrádi Fellegvár és Alsóvár együttese alatt alakult ki. A várost először 1285-ben említi fennmaradt forrás, a folyó túlsópartján fekvő Marossal együtt. Akkor már mindkettő fennálló település volt. A városfejlődés a 14. században indult be, amikor Károly Róbert ide tette át székhelyét. 1323 és 1347 között itt volt az udvar, majd Budára költözött, de 1355-ben Nagy Lajos is Visegrádon hozta létre uralmának központját. Csak Zsigmond korában, 1405 körül költözött az udvar véglegesen Budára, ezután Visegrád csak alkalmi rezidencia maradt, amely különösen Mátyás király korában volt használatban. A város története – és a jelentőségében történt változások – közvetlen összefüggésben álltak a királyi udvar mozgásával. Ebben az értelemben Visegrád kimondottan rezidencia-város volt, nem pedig egy gazdaságilag erős és önálló város.

A kötet következő részében a szerzők – Buzás Gergely, Laszlovszky József és Mészáros Orsolya – részletes áttekintést adnak a város középkori történetéről, elsősorban a városi intézmények tükrében. A települést legkésőbb a 14. század közepétől városi tanács irányította, élén a bíróval, a tanácsban pedig a város német és magyar részéből kikerülő tanácsnokokkal. A két etnikailag elkülönülő településrészt leginkább a 14. század első feléből származó források említik. A német rész minden bizonnyal az Alsóvár (Salamontorony) és a királyi palota közötti területen helyezkedett el. Ahogy a királyi palota kiterjedése megnőtt, a német településrész elveszítette fontosságát, és a különállás fokozatosan megszűnt. A magyar városrész ettől délebbre helyezkedett el, nagyjából a mai városközponttal egyező helyen. Az adminisztratív és egyházi központ is ezen a részen feküdt. Jogilag a város egységes volt, egyetlen plébániatemplommal és egy városi pecséttel (a nagypecsét a 14. század közepéről ismert, a később gyakrabban használt kis pecséttel 1381 óta találkozunk a város által kiadott okiratokon).

A tanulmány részletes áttekintést nyújt a város egyházi intézményeiről is. A korai település templomai (köztük a Szent András monostor) mellett a királyi rezidenciákban is voltak egyházi épületek. A királyi palota kápolnája volt a legfontosabb ezek közül, amelyet Szűz Mária tiszteletére szenteltek, és 1366-ban már állt. Közvetlenül a palota mellett létesült a Zsigmond által 1424–25-ben alapított obszerváns ferences kolostor. A város legfontosabb egyházi intézménye a Szűz Mária tiszteletére szentelt plébániatemplom volt, amelyet először 1327-ben említenek. A templom a város magyar részében, a Fő utcában állt, jelenleg csak

⁴ Buzás, Gergely: Visegrád. In: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats* (Budapest: Nap Kiadó, 1999), 115–161.

⁵ Mészáros Orsolya: *A későközépkori Visegrád város története és helyrajza* (Visegrád: MNM Mátyás Király Múzeum, 2009).

feltárt maradványai ismertek. A város területén még egy egyházi intézmény működött: az Ágostonos remeték Szent László tiszteletére szentelt kolostora. Ezt valószínűleg azonosíthatjuk a mai város területén feltárt másik templomépület maradványaival. A kötet a templomokra vonatkozó teljes forrásanyagot feldolgozza csakúgy, mint a város területén feltárt két templomra vonatkozó régészeti megfigyeléseket – az azonosítás alapja ez a teljes körű feldolgozás.

Mészáros Orsolya a magyar nyelvű kötetében⁶ már napvilágot látott anyagot ezúttal angolul is közreadja, különös tekintettel a középkori város topográfiai rekonstrukciójára. A szerző felsorolja a forrásokból ismert összes épületet és a városi házakra vonatkozó régészeti adatokat. Hasonló mélységű topográfiai rekonstrukciót a középkori Buda esetében Végh András publikált, ott azonban sokkal több a még ma is álló épület, és a középkori utcaelrendezés még ma is követhető (legalább a Várnegyedben).⁷ Visegrád topográfiája sokkal nehezebben rekonstruálható, mert a török hódoltság ideje alatt a város teljesen elnéptelenedett. A középkori városból alig maradt meg valami a 18. századi újjáépítés következtében. Ma az utcák nyomvonala és a templomok elhelyezkedése is másmilyen, mint Mohács előtt. A középkorból mintegy 90 lakóházzal rendelkezünk adatokkal, de a régészetileg is ismert épületek száma ennél jóval alacsonyabb. A város egyik jellegzetessége, amely az udvar jelenlétével függ össze, hogy a házak nagy százalékát nemesek, köztük magas rangú udvari tisztviselők birtokolták. A házakat nagyrészt a birtokosok cseréjével összefüggő iratokból ismerjük (ilyen esetekben a nemesekre is ugyanazok a jogi szabályok vonatkoztak, mint a városi polgárokra). A kutatásból azonban másfajta épületek is kirajzolódnak: olyan tipikus városi foglalkozásokat űző mesterek házeit ismerjük, mint a patikusok, és számos műhely is előkerült az ásatások során, köztük egy nagyméretű üvegműhely (Rév utca 5.). A királyi udvar jelenléte magyarázhatja a forrásokból ismert mesterek és kézművesek nagy számát: kőfaragók, ácsok, ezüstművesek és egy harangöntő is működött a 14. századi városban. Az egyes épületekre vonatkozó adatokat összegyűjtő rész után azok értelmezése következik: a házak adásvételére vonatkozó adatok sorba rendezve, valamint a város középkori topográfiájának rekonstrukciója, az írott forrásokból és régészeti megfigyelésekből kirajzolódó házcsoportok elemzésével. A könyvben helyet kapott annak a 60 középkori oklevélnek a regesztája is, amelyek a város és egyházi intézményeinek történetére nézve fontos adatokat tartalmaznak.

Az épületek elemzése során néhány témáról örömmel olvastam volna többet, elsősorban az utóbbi évek régészeti feltárásaival kapcsolatosan. Hasznos lett volna bővebben megismerni a plébániatemplom feltárt maradványait, amelyeket Buzás Gergely és Mészáros Orsolya magyar nyelven már publikált.⁸ A városban feltárt műhelyekről is lehetett volna bővebben írni – elsősorban a fentebb már említett üvegműhelyről, vagy a Fő utcában feltárt bronzöntő műhelyről, amely a 15. század első évtizedeiben működött, mivel ezek adatai többnyire csak magyarul hozzáférhetőek. Az üvegműhely ugyan többször is szerepel a kötetben, és a szép illusztrációk is bemutatják a jelentős feltárást, de önálló egység nem foglalkozik vele.

A kötetbe foglalt kutatások eredményéből kirajzolódik Visegrád speciális karaktere a középkori Magyarország városai között. Bár a későközépkorban a Királyság legfontosabb városai közé sorolták, a valóságban Visegrád nem volt jelentős, különösen azokban az időszakokban nem, amikor az udvar távol volt. A városnak nem volt komoly gazdasági szerepe (legfeljebb lokálisan), nem adott otthont országos jelentőségű egyházi intézményeknek, és nem voltak erődítései (leszámítva a királyi rezidenciák erődítményeit). Nem találjuk céhek nyomát, és a polgárok igen alacsony százaléka tanult külföldi egyetemeken. Még azokban az időkben is inkább Budát tekinthetjük az ország fővárosának, amikor az udvar itt tartózkodott. Visegrád jelentősége csak akkor nőtt meg, amikor az udvar mellett számos főúr is megjelent a városban, akik házukban egyben udvari hivatalukat is vezették. Nem csoda tehát, hogy amint a 15. század elején az udvar végleg elköltözött, Buda (és a túlparti Pest) többszörösen túlszárnyalta Visegrádot jelentőségben. Bár Visegrád a

⁶ Mészáros Orsolya: *A későközépkori Visegrád város története és helyrajza* (Visegrád: MNM Mátyás Király Múzeum, 2009) – a kötetben angol összefoglaló is található.

⁷ Végh András: *Buda város középkori helyrajza I-II*. Monumenta Historica Budapestinensia XV-XVI. (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2006–2008).

⁸ Buzás Gergely – Mészáros Orsolya: A középkori Visegrád egyházainak régészeti kutatása. *Magyar Sion*, új folyam 2, [44] (2008/1), 71–104.

15. század folyamán végig megőrizte kiváltságait, ekkoriban csak egy kis település volt, amely egy fontos uralkodói rezidencia mellett feküdt.

Összefoglalva, a kötet igen jelentős újdonságot jelent a középkori Magyarországról szóló, egyre szaporodó angol nyelvű publikációk sorában. Egy kiemelkedő jelentőségű középkori városról alkothatunk reális képet, mindezt a magyarországi városfejlődés és a közép-európai rezidenciavárosok tágabb összefüggésében elhelyezve. A könyv megvalósításának színvonala igen magas: a kötetet illusztráló színes és fekete fehér képek végig igen jó minőségűek. Ki szeretném emelni a gyönyörű történeti térképek egész sorozatát, amelyekhez egy sor új térképvázlat is kapcsolódik, a régészeti eredmények bemutatására. A könyvet természetesen nem csak régészeknek és a középkorral foglalkozó történészeknek ajánlhatjuk, hanem mindenkinek, akit érdekel a középkori városfejlődés és egyik királyi székhelyünk története. A sorozat második kötete fontos lépés a Visegrád-kutatások egyensúlya felé is, hiszen a korábbi publikációk többsége a királyi palotával és egyéb rezidenciákkal foglalkozik. Persze maradt még feldolgozandó és angolul megjelentethető anyag a sorozat további kötetei számára is: számos új publikáció született magyarul az elmúlt években akár az Árpád-kori településről, az ispánsági központtal és esperesi templommal, valamint a 11. századi Szent András-monostorral, akár a Felső- és Alsóvárról (utóbbiakról 2012-ben jelent meg önálló könyv).⁹ Reméljük, hogy a sorozat folytatódik, és hamarosan kézbe vehetjük az ezeket a témákat is feldolgozó angol nyelvű köteteket.

⁹ Bozóki Lajos: *Lapidarium Hungaricum 8. Pest megye II. – Visegrád, Alsó- és Felsővár* (Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2012).